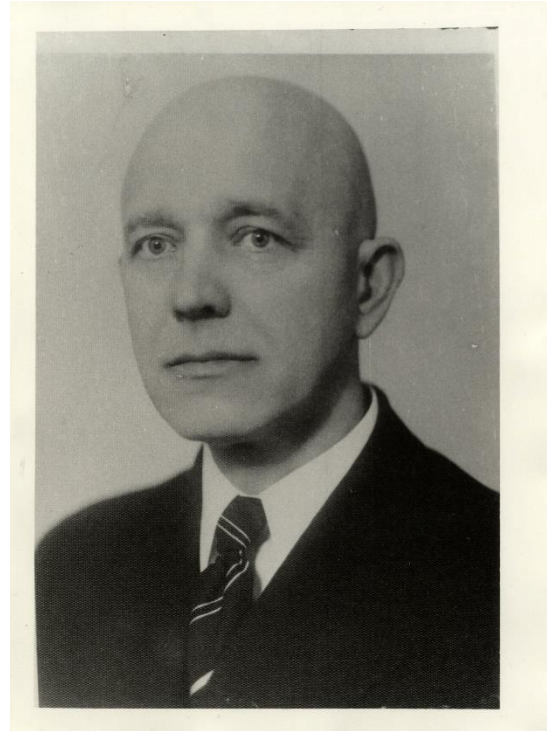

Kristīne Kuzņecova, Bc.sc.soc.
Latvijas Universitātes Muzeja krājuma glabātāja

Kārlis Starcs – no ornitoloģijas uz mikoloģiju

Turpinot stāstīt par pētniekiem ar plašu zinātnisko interešu loku, vēlamies sumināt latviešu botāniķi, mikologu, fitopatologu un ornitologu [Kārli Starcu](#) viņa 125 gadu jubilejā.

Kārlis Starcs piedzima 1897. gada 18. maijā [Līdērē](#) (ciems Madonas novadā) zemnieka Jāņa Starca (1854-?) un Kristīnes Starcas (Niedrītes, 1861-?) ģimenē. Ģimenē bija 4 dēli, viņi dzīvoja “Kalna Pumpos” Līdēres tuvumā, 16 kilometrus no Madonas. Jaunākais dēls Kārlis mācījās Tolkas pamatskolā, kur par skolotāju strādāja **vecākais brālis [Pēteris Starcs](#)** (1887-1968), kurš nākotnē kļuva par atpazīstamu agronomu un Latvijas Universitātes profesoru. 1911. gadā K. Starcs iestājās 3-klasīgajā skolā Madonā.

Kārļa Starca portrets 20. gs. 50. gados. Foto: no LU Muzeja krājuma

Interese par dabu jauneklī aizsākās 15 gadu vecumā, no 1912. gada viņš sāka novērot augus, kukaiņus un putnus.

No 1914. gada 12. decembra līdz 1915. gada 2. janvārim K. Starcs uzrakstīja 3 vēstules slavenajam Livonijas ornitologam [Haraldam fon Loudonam](#) (*Harald Georg Gideon Freiherr von Loudon*; 1876-1959), kurās aprakstīja savu interesi par putnu pasauli, jautāja par iespēju tikties, apskatīt Loudona kolekciju un bibliotēku, kā arī piedāvāja apmainīties ar putnu olām. Viņš ziņoja, ka pēdējos gados savācis aptuveni 80 putnu sugu olas, tostarp zīles, zvirbuļvanaga, irbes, lakstīgalas, kā arī dzeguzes olu, kas atrasta baltās cielavas jūgā. Viņš uzskaitīja septiņas ornitoloģijas publikācijas, kas bija viņa bibliotēkā, tostarp 1914. gada “Ornitoloģijas biļetenu”. Viņš arī norādīja uz katastrofālo **finansiālo situāciju ģimenē**: vecākiem bija neliels īpašums, bet tēvs nomira, un īpašums tika iznomāts. Vecākais brālis Pēteris mācījās Petrogradas lauksaimniecības kursos (no 1911. līdz 1917. gadam) un nevarēja ģimenei palīdzēt finansiāli, bet pārējie divi brāļi tautskolotāji Jānis (1889-?) un Jēkabs (1891-?) bija iesaukti frontē

1914. gadā. Tāpēc jaunākajam brālim Kārlim bija ļoti ierobežoti līdzekļi, lai turpinātu mācības skolā un iegādātos vēlamo ornitoloģisko literatūru. Šīs vēstules glabājas H. fon Loudona fondā Latvijas Nacionālās bibliotēkas [Reto grāmatu un rokrakstu nodaļā](#).

Karadarbības un līdzekļu trūkuma dēļ 1914. gada otrajā pusē K. Starcs mācījās mājās un varēja vairāk laika veltīt savam hobiem. Pamatojoties uz saviem putnu novērojumiem un saskaņā ar viņam pieejamo literatūru, 1915. gadā viņš sagatavoja un nosūtīja publicēšanai "**Ornitoloģijas Biļetenā**" divus rakstus, kuru redaktori tālāk tos pārsūtīja žurnālam "Putnkopības Zinātne un Putnkopība". Pirmais raksts bija par Līdēres un tās apkārtnes ziemojošajiem putniem, pamatojoties uz viņa paša novērojumiem. Otrais raksts bija Baltijas reģiona putnu faunas saraksts, norādot putnu latviešu nosaukumus. 1915. gada 16. novembrī, izlasot divus K. Starca rakstus, barons H. fon Loudons sagatavoja kritisku piezīmi, īpaši norādot uz daudzām kļūdām un neprecizitātēm putnu nosaukumos un sugu statusā. Piezīme tika publicēta tajā pašā žurnālā 1916. gada sākumā.

Pirmā pasaules kara laikā (sākot ar 1915/16. mācību gadu) K. Starcs atsāka mācības 4. klasē A. S. Čerņajeva (*A. C. Черняева*) reālskolā **Sanktpēterburgā**, kuru absolvēja 1918. gada pavasarī. 1915. un 1916. gada vasaras brīvlaikā K. Starcs aktīvi vāca [oologisko](#) (putnu olu) kolekciju Līdēres apkaimē. 1915. gadā viņš atrada 165 ligzdas no 44 sugām (ar vairāk nekā 7 asistentu palīdzību), bet 1916. gada maijā - 130 ligzdas no 28 sugām. Visvairāk 2 gadu laika tika atrastas pelēkā strazda ligzdas. Pamatojoties uz savāktajiem materiāliem par 56 ligzdām, 1916. gada 1. jūnijā viņš sagatavoja apskata rakstu ar materiāliem par lauka ligzdošanas bioloģiju un publicēja to žurnālā "Putnkopības Zinātne un Putnkopība". 1914. gadā K. Starcs Zooloģijas muzejam uzdāvināja **84 putnu olas no savas kolekcijas**, dažas no tām bez datumiem un precīzām atrašanās vietām. Par K. Starca oologiskās kolekcijas tālāko likteni ziņu nav.

Atgriežoties dzimtenē, kopš 1919. gada rudens K. Starcs ar pārtraukumiem studēja **Latvijas Universitātes Dabaszinātņu fakultātē**, kuru 1936. gadā absolvēja ar maģistra grādu (Mag. rer. nat.).

1920. gadā K. Starcs kā eksperts apskatīja un aprakstīja Valmierā glabātavā atstātās **H. fon Loudona ornitoloģiskās kolekcijas**. Barons ar ģimeni emigrēja uz Vāciju 1918. gada beigās, daļu kolekcijas atstājot savā īpašumā likteņa žēlastībā. Drošības nolūkos kolekcijas tika nodotas valsts glabātuvei.

1919. gadā K. Starcs strādājis Priekuļu bio-entomoloģiskajā stacijā, vēlāk turpināja strādāt [Zemkopības ministrijas Meliorācijas pārvaldē](#) kā **tehniķis—botāniķis**. 1913. gada februārī Cēsu rajonā, Priekuļos tika dibināta [Baltijas Kultūraugu kaitēkļu apkarošanas stacija](#),

1923. gadā tajā nodibināja nezāļu un ziedaugu pētīšanas sekciju, tās pirmais vadītājs bija Kārlis Starcs. No 1923. līdz 1944. gadam K. Starcs strādājis par botāniķi [Latvijas Augu aizsardzības institūtā](#), pētot nezāļu izplatību, to bioloģiju un apkarošanas metodes. Darbojies arī mikoloģijā — augu slimību un kaitēkļu apkarošanā un augu aizsardzības padomu došanā un propagandā. No 1926. līdz 1930. gadam K. Starcs piedalījies žurnāla "Daba" redakcijas darbā. Kopš 1937. gada K. Starcs bija **Latvijas Augu Aizsardzības institūta vadītāja palīgs** un veicis arī [Latvijas Lauksaimniecības Kameronas](#) botāniķa pienākumus. Papildus parastajam darbam augu aizsardzības institūtā, K. Starcs kā "privātbotāniķis" vācis materiālus par Latvijas ziedaugu izplatību un formām, sevišķi *Salicaceae*, *Betulaceae*, *Taraxaceae*. Pēdējā laikā vācis arī sūnas, ķērpjus un parazītsēņu paraugus.

K. Starcs aktīvi nodarbojās arī ar **sabiedriskām aktivitātēm**. Latvijas Augstskolas Dabaszinātņu nodaļas studentu pulciņa pirmajā sēdē 1920. gada 25. februārī K. Starcu ievēlēja par priekšsēdētāju. 1921. gadā viņš iestājās studentu korporācijā [Lettonia](#). 1925/26. mācību gadā K. Starcs bija viens no studentu pārstāvjiem LU Padomē.

K. Starcs sekojis [Kārļa Ulmaņa 1935. gada 28. janvāra aicinājumam](#) un **dāvinājis** Līdēres pamatskolai 17 brošūras un 9 grāmatas. Vēl 3 grāmatas K. Starcs dāvinājis Rīgas pilsētas [Misiņa bibliotēkai](#).

Studiju gados botāniskās intereses bija ņēmušas virsroku pār ornitoloģiju K. Starca pētnieciskajā darbībā. 1922. un 1923. gadā K. Starcs sastādījis **herbāriju komplektus**, kas novietoti lauksaimniecības skolās kā mācību līdzekļi. Savas zināšanas botānikā K. Starcs papildinājis Dānijā, Zviedrijā un Norvēģijā 1927. gada vasarā, kurp devies Zemkopības ministrijas komandējumā.

20. gadsimta 30. gados K. Starcs organizēja **pundurbērza atradņu meklēšanu**. Viņam daudz palīdzēja lauku skolotāji, mežu darbinieki, studenti, skolēni un dabas draugi. 1931. gadā K. Starcs sāka izdot 60 komplektu bērzaugu krājumu "Betulaceae exsiccatae" no kura publicēts 1 krājums (ar Nr. 1 — 25). Apraksti iespiesti arī atsevišķā izdevumā latīņu valodā.

Kārļa Starca herbārija etiķete 1932. gada 29. jūlijā Vestienas pagastā ievāktajam baltalkšņai (*Alnus incana* (L.) Moench) paraugam. LU Muzeja krājums

Latvijā K. Starcs savāca apmēram 100 tūkstošus eksemplāru lielu herbāriju (70 tūkstoši ziedu un paparžu, 25 tūkstoši sēņu un 5 tūkstoši sūnu un ķērpju), kas uzglabāšanas grūtību dēļ 1936. gadā tika nodots Izglītības ministrijai (šodien tas glabājas

[Latvijas Universitātes Muzeja herbārijā \(RIG\)](#) un [Bioloģijas institūta Botānikas laboratorijas herbārijā \(LATV\)](#)). Daļu no savāktā materiāla apstrādāja K. Starcs un viņa kolēģi, **viņa vārdā tika nosaukti** 4 augu taksoni, un pēc viņa savāktajiem paraugiem tika aprakstītas 16 jaunas parazitārās sēnes.

1937. gadā K. Starcs kopā ar docentu A. Kiruli profesora M. Eglīša redakcijā sāka izdot 150 komplektus **paraugu krājumu "Latvijas kultūraugu slimības"** 4 sērijās. Līdz 1944. gadam bija izdoti 3 izdevumi ar 200 numuriem. Plašs materiāls savākts par augu slimībām un kaltošiem koku un krūmu zariem, sakarā ar auksto ziemu 1940/41. gadu mijā. Daļa šī materiāla novietota Latvijas Augu Aizsardzības Institutā un daļa izsūtīta ārzemju muzejiem un botāniķiem. Apstrādātā materiālā bez pazīstamiem ziedaugiem Latvijas florā atrastas vēl apmēram 830 agrāk nepazītas sugu formas.

K. Starcs bija **pirmais, kurš Latvijā konstatējis** šādas sēņu un augu sugas: [lakas plakanpiepi](#) (*Ganoderma lucidum*) 1934. gadā Vidsmuižā (tagad Riebiņu novada Galēnu pagasts), [košo zeltpori](#) (*Hapalopilus croceus*) 1935. gadā Madonas novada Vestienas pagastā, [sānziedu mēringiju](#) (*Moehringia lateriflora*) 1936. gadā Daugavas krastā iepretim Rītera gravai.

1925. gadā K. Starcs kļuva par [Rīgas Dabaspētnieku biedrības](#) (*Naturforscher-Vereins zu Riga*) biedru, palīdzēja ornitologam [Nikolajam fon Tranzē](#) (*Nikolai Heinrich von Transehe*; 1886-1969) iezīmēt putnu latviešu nosaukumus. Kopumā dzīves laikā viņš bijis 22 zinātnisko biedrību biedrs Vācijā, ASV un Latvijā.

1929. gadā laulībā ar **Martu Elīzu Starcu** (1900-1935) viņam piedzima dēls [Gunārs](#) (1929-1952). Dažus gadus pēc pirmās sievas nāves, 1939. gadā, viņš apprecējās ar botāniķi [Helēnu Ledu](#) (1912-2005) un 1943. gadā piedzima viņu dēls Jānis.

Sakarā ar aktīvās karadarbības tuvošanos Rīgai 1944. gada rudenī K. Starcs ar sievu un diviem dēliem **emigrēja uz Vāciju**, kur 1945. gadā ieguva pagaidu glabātāja darbu Kārļa Haussknehta herbārijā ([Herbarium Haussknecht](#)) Veimārā. No 1946. līdz 1947. gadam K. Starcs strādājis par vecāko asistentu un pasniedzēju dendroloģijā un fitopatoloģijā [Minhenes Universitātē](#). Lai turpinātu karjeru botānikā, viņš mēģināja pārcelties uz Zviedriju, kur plānoja dabūt darbu Botānikas muzejā, taču atļauju nesaņēma. 1950. gada decembrī K. Starcs pieņēma uzaicinājumu strādāt par dārznieka palīgu privātajā parkā [Indianapolisā](#) (Indianas štatā ASV), uz kuriem viņš pārcēlās kopā ar ģimeni, līdzīgi ņemot Vācijā savākto herbāriju. Apmēram 2 tonnas smagā herbārija transportēšanai viņš saņēma līdzekļus no Starptautiskās bēgļu organizācijas. Amerikā K. Starcs meklējis sakarus ar zinātniskām iestādēm, botāniķiem un biedrībām, cerībā turpināt savu "privātpaksi" sistemātiskajā botānikā.

1952. gada 6. jūlijā autoavārijā **gāja bojā viņa dēls**, savukārt sarežģīto apstākļu un fiziskā darba dēļ 1953. gada 2. februārī 55 gadu vecumā nomira arī pats K. Starcs. Viņš tika **apbedīts** blakus savam dēlam Indianapolisas kapsētā ([Floral Park Cemetery](#)).

K. Starca ievāktais herbārijs mūsdienās glabājas ne tikai Latvijā, bet arī ārzemēs. **Ārzemēs Kārļa Starca mikoloģiskais herbārijs glabājas** Teksasas Botānisko pētījumu institūtā ([Botanical Research Institute of Texas](#)), Kanādas Nacionālajā mikoloģijas herbārijā ([Canadian National Mycological Herbarium](#)), Kornela Universitātes Augu patoloģijas herbārijā ([Cornell University, Plant Pathology Herbarium](#)), Fīldas Dabas vēstures muzejā ([Field Museum of Natural History](#)), Sēņu kolekcijā Senkenbergas dabas vēstures muzejā Gērlīcā ([Fungal Collection at the Senckenberg Museum für Naturkunde Görlitz](#)), Sēņu kolekcijā Minhenes valsts botāniskajā kolekcijā ([Fungal Collections at the Botanische Staatssammlung München](#)), Hārvardas Universitātes Fārlovas herbārijā ([Harvard University, Farlow Herbarium](#)), Igaunijas Dzīvības zinātņu universitātes un Igaunijas Dzīvības zinātņu universitātes Lauksaimniecības un vides zinātņu institūtā ([Institute of Agricultural and Environmental Sciences of the Estonian University of Life Sciences & Estonian University of Life Sciences](#)), Intermautinas Herbārijā Jutas štata universitātē ([Intermountain Herbarium Utah State University](#)), Aiovas štata universitātes Adas Heidenas herbārijā ([Iowa State University, Ada Hayden Herbarium](#)), Luiziānas štata universitātes Bernarda Lovī Mikoloģiskajā herbārijā ([Louisiana State University, Bernard Lowy Mycological Herbarium](#)), Meise botāniskā dārza herbārijā ([Meise Botanic Garden Herbarium](#)), Maiami Universitātes Vilarda Šermana Turela herbārijā ([Miami University, Willard Sherman Turrell Herbarium](#)), Bioloģiskās daudzveidības centrā Naturalis ([Naturalis Biodiversity Center](#)), Ņujorkas botāniskajā dārzā ([New York Botanical Garden](#)), Jaunzēlandes fungārijā ([New Zealand Fungarium](#)), Oregonas štata

universitātes herbārijā ([Oregon State University Herbarium](#)), Purdjū universitātes Artura fungārijā ([Purdue University, Arthur Fungarium](#)), Ņujorkas štata universitātes SUNY Vides zinātnes koledžas un mežsaimniecības herbārijā ([State University of New York, SUNY College of Environmental Science and Forestry Herbarium](#)), Zviedrijas Dabas vēstures muzejā ([Swedish Museum of Natural History](#)), Arizonas Universitātes Gilbertsona mikoloģiskajā herbārijā ([University of Arizona, Gilbertson Mycological Herbarium](#)), Britu Kolumbijas universitātes herbārijā ([University of British Columbia Herbarium](#)), Kalifornijas Bērklīja Universitātes Herbārijā ([University of California Berkeley, University Herbarium](#)), Gēteborgas Universitātē ([University of Gothenburg](#)), Ilinoisas Universitātes Herbārijā ([University of Illinois Herbarium](#)), Ilinoisas Universitātes Ilinoisas Dabas vēstures apsekojuma fungārijā ([University of Illinois, Illinois Natural History Survey Fungarium](#)), Mičiganas Universitātes Herbārijā ([University of Michigan Herbarium](#)), Minesotas Universitātes Bellas Dabas vēstures muzeja herbārija sēņu kolekcijā ([University of Minnesota, Bell Museum of Natural History Herbarium Fungal Collection](#)), Tartu Universitātes Dabas muzejā ([University of Tartu Natural History Museum](#)), Viskonsinas Universitātes Medisonas herbārijā ([University of Wisconsin-Madison Herbarium](#)), Vaiomingas Universitātes Vilhelma G. Solheima mikoloģijas herbārijā ([University of Wyoming, Wilhelm G. Solheim Mycological Herbarium](#)), Upsalas Universitātes Evolūcijas muzejā ([Uppsala University, Museum of Evolution](#)), ASV Lauksaimniecības departamenta ASV nacionālajā sēņu kolekcijā ([USDA United States National Fungus Collections](#)), Vašingtonas štata universitātes Čārlza Gārdnera Šova mikoloģiskajā herbārijā ([Washington State University, Charles Gardner Shaw Mycological Herbarium](#)).

Kopumā K. Starcs latviešu, vācu un krievu valodā **publicējis 66 rakstus**, pārsvarā par botāniku, ar kopējo apjomu ap 1700 lappušu. 4 reizes par saviem darbiem viņš saņēmis **Krišjāna Barona prēmiju**.

Latvijas Universitātē K. Starcam **veltīti 2 noslēguma darbi** - 1965. gadā diplomdarbā pārskatu par K. Starca mikoloģiskajā herbārijā deponētajām Latvijas sēnēm sastādīja Gunta Valpētere, bet 2002. gada bakalaura darbā par deponētajiem Eiropas valstu materiāliem - Ilona Zalāne.

Ar Kārļa Starca ievākto herbāriju un **uzrakstītajām publikācijām** Latvijas Universitātes Muzejā iespējams iepazīties, iepriekš saskaņojot vizīti ar LU Muzeja Botānikas un mikoloģijas krājuma glabātājām, rakstot uz e-pastiem **daiga.jamonte@lu.lv** vai **kristine.kuznecova@lu.lv**.

Izmantotie informācijas avoti:

Akmane, I., Ķeire, L., & Lazdāne, M. (2021). Sānziedu mēringija *Moehringia lateriflora* (L.) Fenzl. Latvijā [Tēzes]. *Latvijas Universitātes 79. starptautiskā zinātniskā konference, Botāniskā dārza sekcijas Augu daudzveidības pētījumi ex situ un Augu selekcija un introdukcija*. Rīga: Latvijas Universitāte. Izgūts no <https://dspace.lu.lv/dspace/handle/7/54094>

Galvas pilsēta. (1935). *Latvijas Kareivis, Nr. 147*. Izgūts no <http://periodika.lv/periodika2-viewer/?lang=fr#panel:pa|issue:25303|article:DIVL167|query:K%20Starcs%20>

Kalniņš, V. (1978). Botāniķa Mag. Rer. Nat. Kārļa Starca piemiņai. *Universitas, Nr. 41*. Izgūts no <http://periodika.lv/periodika2-viewer/?lang=fr#panel:pa|issue:265596|article:DIVL742|query:K%20Starca%20>

Kr. Barona piemiņas akts. (1935). *Universitas, Nr. 5*. Izgūts no <http://periodika.lv/periodika2-viewer/?lang=fr#panel:pa|issue:661061|article:DIVL155|query:K%20Starcs%20>

L. U. Dabaszinātņu studentu biedrības 20 gadu darbs. (1940). *Daba un Zinātne, Nr. 4*. Izgūts no <http://periodika.lv/periodika2-viewer/?lang=fr#panel:pa|issue:294807|article:DIVL316|query:K%20Starcs%20>

Latvijas Augu aizsardzības pētniecības centrs. (2015). *Ieskats vēsturē*. Izgūts no <https://old.laapc.lv/par-mums/ieskats-vesture/>

Latvijas Universitāte. (1926). *Latvijas Universitātes divgadu darbības pārskats, 1924.-1926*. Izgūts no <https://dspace.lu.lv/dspace/handle/7/34497>

Lodziņa, I. (1983). Meklēsim retus augus! *Zvaigzne, Nr. 10*. Izgūts no <http://periodika.lv/periodika2-viewer/?lang=fr#panel:pa|issue:79354|article:DIVL303|query:K%20Starcs%20>

Mākslinieki skolām dāvina gleznas. (1935). *Rīts, Nr. 141*. Izgūts no <http://periodika.lv/periodika2-viewer/?lang=fr#panel:pa|issue:105077|article:DIVL377|query:K%20Starcs%20>

Mūkina, Z. (b.g.). *Ganoderma lucidum*. Izgūts no http://www.fungi.lv/ganoderma_lucidum.htm

Mūkina, Z. (b.g.). *Košā zeltpore*. Izgūts no http://www.senes.lv/species/hapalopilus_croceus.htm

MyCoPortal. (2022). *Specimen Records, Search Criteria: Starcs; excluding cultivated/captive occurrences.* Retrieved from <https://www.mycportal.org/portal/collections/list.php?db=all&collector=Starcs>

Ozoliņš, K. (1938). Izglītības ministrija savas darbības abos pirmajos gadu desmitos. *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts, Nr. 11*. Izgūts no <http://periodika.lv/periodika2-viewer/?lang=fr#panel:pa|issue:117302|article:DIVL60|query:K%20Starcs%20>

Par A. Priedīša grāmatu "Zivkopība". (1948). *Cīņa, Nr. 90*. Izgūts no <http://periodika.lv/periodika2-viewer/?lang=fr#panel:pa|issue:187299|article:DIVL255|query:K%20Starca%20>

Vimba, E. (2006). Mikoloģiskie materiāli Latvijas Universitātes herbārijā. *Zinātņu vēsture un muzejniecība, 693. sēj.* 253.-256.lpp. Izgūts no <https://dspace.lu.lv/dspace/handle/7/4525>

Zalāne, I. (2002). *Kārļa Starca mikoloģiskā herbārija Eiropas valstu sēnes* (Bakalaura darbs). Rīga: Latvijas Universitāte.

Матрозис, Р. (2021). К биографии Кирилла (Карлиса) Старца (1897-1953), автора трёх статей в журнале «Птицеведение и птицеводство». *Русский орнитологический журнал, Том 30, Экспресс-выпуск 2029:* 427-431. Retrieved from http://www.putni.lv/pdf/Matrozis_2021.pdf